

KONCEPTET LIGJORE BAZË TË ANTI-KORRUPSIONIT: PËRCAKTIMI I JURIDIKSIONIT, ZGJIDHJET CIVILE DHE DËMSHPËRBLIMET - RASTI I SHQIPËRISË *

Bryane MICHAEL **

Maurizio VARANESE ***

Abstrakt. Ndonëse për më shumë se 10 vjet organizatat ndërkombëtare, të tilla si Organizata për Bashkëpunim Ekonomik dhe Zhvillim (OECD), Këshilli i Evropës (KE) dhe Kombet e Bashkuara (OKB) e kanë ndihmuar Shqipërinë në mënyrë të tillë që ajo të adoptojë masa ligjore për të luftuar korrupsionin, fushatat antikorrupsion shpesh nuk kanë pasur rezultatet e dëshiruara për reduktimin e korrupsionit. Ky artikull shqyrton konceptet ligjore bazë të antikorrupsionit në përgjithësi duke i aplikuar më pas këto koncepte në rastin e Shqipërisë në vecanti. Qëllimi është ofrimi i një guide praktike, të frymëzuar nga literatura akademike në fushën e antikorrupsionit, për zyrtarët shqiptarë të cilët synojnë të zbatojnë në agjensitë dhe institucionet e tyre konventat ndërkombëtare anti-korrupsion.

Hyrje

Për më shumë se 10 vjet organizatat ndërkombëtare, të tilla si Organizata për Bashkëpunim Ekonomik dhe Zhvillim (OECD), Këshilli i Evropës (KE) dhe Kombet e Bashkuara (OKB) kanë ndihmuar Shqipërinë në mënyrë të tillë që ajo të adoptojë masa ligjore për të luftuar korrupsionin. Megjithatë një punë e tillë shpesh nuk ka pasur rezultatet e dëshiruara për reduktimin e korrupsionit. Konventat kundër korrupsionit të Kombeve të Bashkuara, OECD-së dhe Këshillit të Evropës nuk kanë rezultuar efektive, pasi edhe pse janë ratifikuar nga Kuvendi i Republikës së Shqipërisë, ato nuk janë zbatuar në institucionet shqiptare për çështjet e korrupsionit, institucione të tilla si Drejtoria e Policisë kundër Trafikimit në Ministrinë e Punëve të Brendshme, Drejtoria e Përgjithshme e Doganave, Drejtoria e Përgjithshme e Tatimeve. Ky artikull i shkurtër përpiqet që të ofrojë një guidë praktike (të frymëzuar nga literatura akademike për këtë çështje) për zyrtarët shqiptarë, të cilët synojnë të zbatojnë në agjensitë dhe institucionet e tyre konventat ndërkombëtare anti-korrupsion.

[Tabela 1(a) dhe (b) tregojnë masat e ndryshme ligjore që mund të adoptohen nga ekonomitë tranzitore për të luftuar korrupsionin si dhe paraqesin argumentat kryesorë të punimit origjinal.]

*Përktheu Blerjana Bino, Universiteti European i Tiranës. Ky artikull është një përmbledhje e një punimi më të plotë që mund të gjendet në: <http://www.qeh.ox.ac.uk/RePEc/qeh/qehwps/qehwps150.pdf>

** Bryane Michael është profesor në Kolegjin Linacre në Universitetin e Oxfordit (Linacre College Oxford) dhe njëkohësisht është edhe këshilltar i BE-së për anti-korrupsionin në Evropën Lindore.

***Dr Varese është pjesëtar i Komisionit Italian Kundër Shantazhit dhe gjithashtu këshilltar i lartë pranë Këshillit të Evropës dhe Komisionit European. Ai ka pasur pozicione të rëndësishme si në Europol ashtu edhe tek xhandarmaria Italiane (Karinierët). Dr. Varese ka kryer studimet pasuniversitare në Unicersitetin e Siënës.

Figura 1a: Masat e ndryshme ligjore për ekonomitë tranzitore për të luftuar korrupsionin

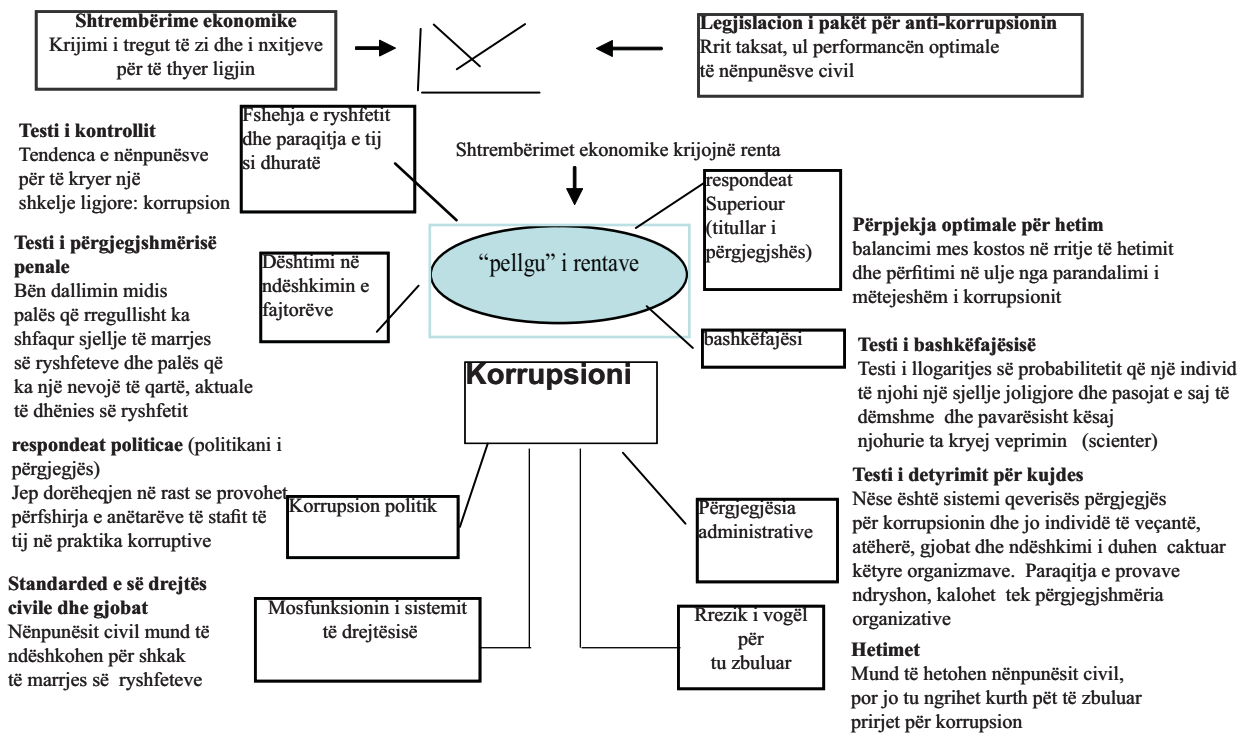
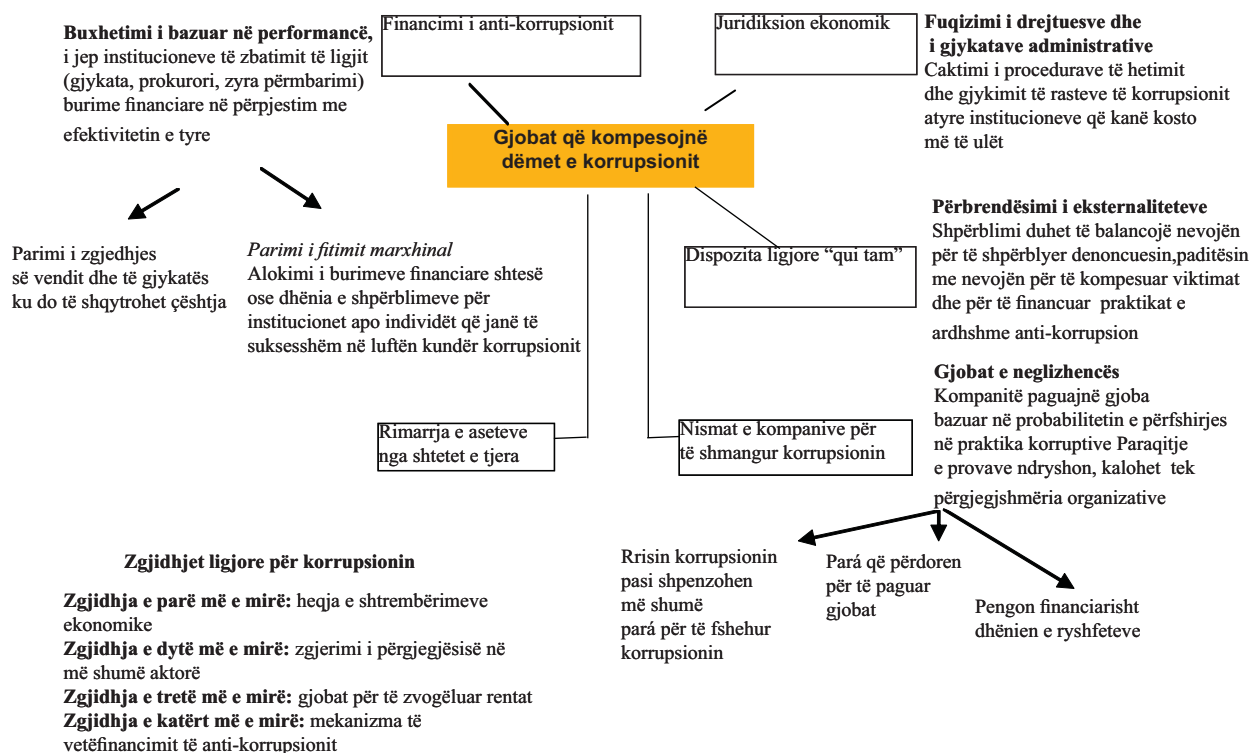


Figura 1b: Reduktimi i marrjes së rryshfeteve përmes gjokave



Shkaqet e korrupsionit

Korrupsioni shkaktohet nga *rregullime*² të cilat i pengojnë aktorët ekonomik të përfshihen në aktivitete në të cilat ata do të kishin dashur të përfshiheshin. Shqipëria e provon më së miri këtë rregull, pasi Shqipëria renditet në vendin e 135-të në bazën e të dhënave të Bankës Botërore në studimin “Të bësh Biznes” (*Doing Business*) të vitit 2007. Madje në të njëjtin vit renditet e 105-ta në Indeksin e Perceptimit të Korrupsionit (*Corruption Perceptions Index*) të Organizatës për Transparencë Ndërkombëtare (*Transparency International*). Këto rregullime shkaktojnë racionim dhe tipe të tjera të *shtrembërimeve ekonomike*³, të cilat çojnë më pas në krijimin e atyre që mund t’i cilësojmë si “renta (qera) ekonomike⁴”. Këto renta ekonomike shërbejnë më pas si burim të ardhurash që mund të përdoren për të paguar nënpunësit civil (të cilët supozohet se zbatojnë një grup rregullash të caktuara) për të kryer ose për të mos kryer detyrën e tyre⁵. Në disa raste më shumë rregulla për nënpunësit civil mund të reduktojnë korrupsionin, sidomos kur këto rregulla ndihmojnë në rritjen e produktivitetit dhe në uljen e fshehtësisë. Ndërkohë që legjislacioni shtesë mund të sjellë ulje të korrupsionit, ai shkakton edhe dëme ekonomike. Legjislacioni kërkon burime të ardhurash në mënyrë të tillë që të zbatohet, pra kërkon edhe mbledhje taksash, të cilat nga ana e tyre shkaktojnë demoralizim të klimës së biznesit. Edhe pse në Shqipëri legjislacioni për nënpunësit civil është një përgjigje shumë e mirë ndaj korrupsionit, një qasje e tillë mund të shkaktojë shpesh kosto më të larta se sa përfitime.

[Tabla 1(a) dhe Tabela 1(b) paraqesin kuadrin e përgjithshëm të argumentave të këtij artikulli dhe një hartë të dobishme të koncepteve ligjore, të cilët përdoren në reformën legjislative anti-korrupsion.]

Transaksionet korruptive

Sipas shumicës së studimeve ndërkombëtare në lidhje me perceptimin për korrupsionin, në Shqipëri, sikurse në shumicën e vendeve në zhvillim, ryshfeti shpesh ngatërrohet me dhuratën⁶. Tre kushte do të mund të ndihmonin nënpunësit e zbatimit të ligjit në Shqipëri (si dhe prokurorët që duhet të vendosin për dallimin mes ryshfetit dhe dhuratës) të kuptojnë dallimin mes ryshfetit dhe dhuratës në kazuset jo penale. Një “pagesë” (një shishe konjak ose një pako me çokollata) nuk konsiderohet si praktikë korruptive sa kohë që:

- dhurata nuk lidhet me kryerjen e një shërbimi të caktuar nga ana e nënpunësit civil,
- ky shërbim është një e drejtë e qytetarit apo e përdoruesit të shërbimeve publike,
- nënpunësi civil nuk mund të parashikonte përpara se të kryente shërbimin se do t’i ofrohej një dhuratë në shkëmbim.

Nëse plotësohen këto kushte atëherë “pagesa” nuk konsiderohet si një praktikë korruptive për kryerjen e një shërbimi të caktuar. Natyrisht që një rregull i fiksuar kundër pranimit të dhuratave do të ishte më i lehtë për tu zbatuar sepse kushtet e më sipërme do të kërkonin konsiderata të veçanta. Legjislacioni ekzistues kundër korrupsionit në Shqipëri nuk përfshin dallimin në konceptet e ryshfetit (mit marrje) dhe të dhuratës: ryshfeti si marrje dhe dhurata si ofrim.

Në Shqipëri shpesh korrupsioni nuk ndëshkohet pasi në shumicën e rasteve, prokurorët nuk bëjnë dallimin mes iniciuesit dhe pjesëmarrësit pasiv në praktikën korruptive. Drejtësia kërkon që pjesëmarrësit pasiv ose të pavullnetshëm duhet të marrin një ndëshkim të lehtë të përfshirjes në korrupsion. Për të përcaktuar përgjegjësinë duhen identifikuar pjesëmarrësit që kanë pasur qëllime krimale. *Përgjegjësia për korrupsionin duhet të bjerë më shumë në palën që ka zhvilluar në mënyrë të vazhdueshme metoda të përfshirjes në korrupsion dhe përgjegjësia duhet të bjerë më pak në palën që kishte një nevojë të qartë, aktuale të përfshirjes në praktikë korruptive*⁹. Studimet ndalen në mënyrë të veçantë në zhvatin administrative, në kuptimin që 30% e përdoruesve të shërbimeve publike duhet të paguajnë para më shumë sesa kuota normale e kryerjes së një shërbimi të caktuar, si psh marrja e një dokumenti¹⁰.

Korrupsioni ndodh në Shqipëri sepse drejtuesit/titullarët e nënpunësve civil nuk ushtrjnë kontrollin e duhur mbi vartësit e tyre. Transferimi i përgjegjësisë shtesë lidhur me korrupsionin në sektorin publik përmes përgjegjësisë së drejtuesit (*përgjigjet shafi për këtë*)¹¹ në Shqipëri, mund të sillte një rritje të iniciativës së drejtuesve/titullarëve për të kontrolluar nënpunësit si dhe të reduktonte përfitimet nga korrupsioni (sidomos në ato raste ku përfshihet edhe drejtuesi/titullari). Një përgjegjësi e tillë e drejtuesve/titullarëve do të mund të shihej si një mekanizëm i transferimit të rrezikut, duke ia kaluar përgjegjshmërinë drejtuesve në mënyrë të tillë që të bëhen më kërkues ndaj nënpunësve të tyre. Dispozita të tilla do të kishin lehtësuar ndjekjen penale të individëve të tillë si Nikolin Jaka (Zv. Ministër i Transporteve) dhe Bashkim Kamberi (Drejtor i Drejtorisë së Përgjithshme të Rrugëve) në vitin 2007. Në këto raste nënpunës civil të Ministrisë së Transportit kanë përfituar nga zhvillimi i tenderave.

Në vendet në zhvillim shpesh korrupsioni është i lidhur me klientelizmin dhe shpesh fitimet që burojnë nga praktika korruptive përdoren për të financuar fushatat elektorale. Në Shqipëri, politikanët konsiderohen gjerësisht si të korruptuar, ata renditen në pozicionin e 7.1-të në shkallën nga 1 deri në 10 për mundësinë e përfshirjes në praktika korruptive (në këtë renditje 10 është niveli maksimal i perceptimit si i korruptuar). Një formë e *respondeat politicae* (e ngjashme me konceptin e sipër përmendur të titullarit të përgjegjshëm për veprimet e nënpunësve të tij) mund të ndihmonte në uljen e nivelit të marrjes së ryshfeteve, të cilat përdoren më pas në proceset politike. Sipas parimit të *respondeat politicae*, politikanin është ligjërish i detyruar që të japë dorëheqjen nga funksioni që kryen nëse provohet që fondet që ka përdorur për të financuar fushatën elektorale e kanë burimin nga ryshfetet dhe/ose praktikën e tjera korruptive. Ekuivalenti në politikë i parimit të *titullarit të përgjegjshëm* është i tillë që kërkon që politikanin të përgjigjet ligjërish për përfshirjen e stafit të tij elektorale në praktikën korruptive. Në Shqipëri, është e vështirë që gjyqtarët apo prokurorët të pranojnë një parim të tillë të transferimit apo delegimit të përgjegjësisë, pra të pranojnë që politikanët të mbajnë përgjegjësi për stafin e tyre elektorale. Megjithatë në legjisllacionin shqiptar për proceset zgjedhore dhe fushatat elektorale të partive politike janë parashikuar çështjet e financimit të partive politike, edhe pse Shqipëria mbetet shumë pas në këtë drejtim krahasuar me vendet e tjera¹³.

Të dy parimet, si të titullarit të përgjegjshëm (*respondeat superior*) dhe të politikanit të përgjegjshëm (*respondeat politicae*), e vënë theksin në zgjerimin e përcaktimit ligjor të bashkëfajësisë në praktikën korruptive. Në shumicën e rasteve të korrupsionit, kolegët e zyrtarëve të korruptuar ose merrnin pjesë në mënyrë pasive në këto praktikë korruptive ose

të paktën kishin njohuri për to. Në jurisprudencë parashikohen ndëshkime për të dy rastet e përfshirjes në praktikat korruptive, si për shkeljen e ligjit (*delict*) edhe për tentativën për të shkelur ligjin (*inchoate offences*¹⁴). Në rastet e korrupsionit të mbetur në tentativë përgjegjësia duhet të bjerë mbi nënpunësit civil që kanë dijeni për ose që kanë të ngjarë të kenë dijeni për praktikat korruptive të kryera nga kolegët e tyre. Në Shqipëri nuk kemi asnjë rast të ndjekjes penale të këtij lloji, pra të ndëshkimit të nënpunësve që kishin dijeni për praktikat korruptive të kolegëve të tyre. Raste të tilla mund të gjykohen në të njëjtin gjyq me të akuzuarin kryesor për përfshirje dikert në praktika korruptive, pa pasur nevojë për shpenzime shtesë, të cilat mund të konsiderohen si pengesë.

Si ta bëjmë qeverinë një fqinjë të mirë? Zbatimi i parimit të detyrimit për përkujdesje në sektorin publik

Neni 2 i Kushtetutës së Republikës së Shqipërisë, miratuar më 1998-n, sanksionon autoritetin e qeverisjes, i cili buron nga një marrëveshje shoqërore (kontratë sociale) mes individëve të lirë. Një marrëveshje e tillë i cakton qeverisë detyrimin pozitiv për të mbrojtur të drejtat e qytetarit dhe për të promovuar interesat e tij. Qeveria shqiptare si një organizatë mund të sjellë rreziqe të mëdha për individin dhe hapësirën e tij private. Në bazë të kushtetutës qeveria duhet të ushtrojë detyrimin e saj për përkujdesje ndaj qytetarëve përmes sektorit publik dhe nënpunësve të administratës civile. Ndërkohë që kundrejt qytetarëve institucionet qeveritare kanë detyrimin e mbrojtjes dhe garantimit të të drejtave të tyre, kundrejt nënpunësve civil, insitucionet e qeverisë shqiptare kanë detyrimin pozitiv që të sigurohen se këta nënpunës civil nuk kanë stimuj brenda departamentit ku punojnë që i nxisin të përfshihen në praktika korruptive. Nëse një nënpunës civil është i përfshirë në korrupsion për shkak të stimujve të shumtë nga departamenti i tij/saj, atëherë qeveria, si një organizatë, duhet të mbahet përgjegjëse për papërgjegjshmëri në kryerjen e funksioneve të saj, gjë e cila ka çuar më pas në dëmtimin e të tretëve. P.sh në rastin e gjykimit të Nikolin Jakës (në Ministrinë e Transporteve) për marrje rryshfeti, edhe Ministria e Transporteve duhet të ishte konsideruar si përgjegjëse nga gjyqtarët në gjyq. Institucionet qeveritare në përgjithësi krijohen për të marrë përsipër detyrime publike dhe funksionojnë në bazë të parimit të detyrimit për përkujdesje ndaj qytetarëve. Jo vetëm kaq, por këto institucione qeveritare duhet të sigurohen që të mos krijojnë mundësi apo nxitës për nënpunësit e tyre për tu përfshirë në praktika korruptive. Nisur nga këto premisa ndryshon edhe mënyra e paraqitjes së provave në gjyq në rastin e përfshirjes së nënpunësve civil në praktika korruptive. Kështu provat e papërgjegjshmërisë së një departamenti apo agjensie qeveritare mund të konsiderohen si prova në mbrojtje të nënpunësit civil të akuzuar për korrupsion.

Për më tepër qeveria shqiptare duhet të kujdeset edhe për përdoruesit e shërbimeve publike, në kuptimin e parimit të detyrimit për përkujdesje¹⁵. Pra, nënpunësi civil kur merr rryshfet kryen dy shkelje ligjore: (i) thyerja ligjore personale e kryer nga vetë nënpunësi (*ultra vires*) dhe (ii) thyerja ligjore profesionale, pasi nënpunësi civil ndjek termat e kontratës së tij të punës dhe përfiton nga stimujt apo hapësirat e krijuara nga agjensia qeveritare apo institucioni ku punon. Ndërkohë që në rastet e përfshirjes në praktika korruptive ka procedim administrativ, civil apo penal ndaj nënpunësit civil, duhet të ngarkohet me përgjegjësi edhe departamenti, agjensia apo institucioni ku punon ky nënpunës civil. Kjo përgjegjësi ndaj in-

stitucionit mund të jetë morale nëse nuk mund të jetë ligjore, në rastet kur përdoruesit e shërbimeve publike janë të detyruar të japin ryshfet për kryerjen e një shërbimi. Sikurse do ta shohim edhe më poshtë, një përgjegjësi e tillë duhet të ngarkohet kundrejt individit dhe/ose institucionet në formën e pagesës së gjobave apo tarifave, si dhe dëmi i paguar nga qeveria duhet të jetë i barabartë më dëmin social që kanë sjellë praktikat korruptive të nënpunësve.

Nënpunësit civil në Shqipëri duhet që të kenë një farë detyrimi për të raportuar rastet e mundshme të korrupsionit, nisur nga parimi i “detyrimit për të shpëtuar”¹⁶ përdoruesit e shërbimeve publike nga dëmtimi i tyre nga praktikat korruptive. Është e qartë pra, se mos kallëzimi apo mosraportimi i rasteve të korrupsionit i bën nënpunësit civil shqiptar bashkëpunëtorë të heshtur, por në dijeni të praktikave korruptive. Një zgjidhje e tillë, pra detyrimi për të raportuar, do të ishte shumë efektive, pasi edhe të dhënat nga kërkimet tregojnë se 35% e nënpunësve civil e kanë fituar vendin e tyre të punës në shkëmbim të një favori tjetër¹⁷. Nëse një nënpunës civil ka të ngjarë të ketë njohuri për korrupsionin e kolegëve të tij të punës, ai duhet të ndiqet dhe të gjykohet sipas standardeve të së drejtës civile apo administrative.

Meqënëse, sikurse argumentuam edhe më lart, drejtuesit e institucioneve qeveritare shqiptare kanë detyrimin e kujdesit që nënpunësit civil mos të kenë stimuj në punën e tyre për tu përfshirë në praktika korruptive si dhe meqë këta drejtues mbajnë përgjegjësi për praktikat korruptive në bazë të parimit të *respondeat superior*, atëherë ata duhet të lejohen të zhvillojnë “kontrolle të ndershmërisë”¹⁸ për stafin e tyre. Një situatë kontrolli e ndershmërisë do të ishte e tillë: drejtuesi cakton një individ, i cili kontakton me nënpunësit civil të departamentit përkatës në rrethana të tilla që të masi sesa shpesh këta nënpunës marrin ryshfete. Meqë kjo është një praktikë shumë e re, qëllimi i këtij kontrolli shpesh është i paqartë. Për më tepër në Shqipëri nuk ka as bazë ligjore për të bërë prova të tilla me nënpunësit civil.

Edhe pse në Shqipëri këto lloj kontrolle të ndershmërisë janë antikushitetuese dhe joligjore, ato mund të zhvillohen në mënyrë të tillë që të shmangin “rënien në kurth”¹⁹ të nënpunësit dhe të mos çënojnë sferën e tij private. Këto kontrolle mund të zhvillohen vetëm me qëllimin e mbledhjes së të dhënave për prirjen e nënpunësve për marrjen e ryshfeteve apo për të matur shpeshësinë e marrjes së ryshfeteve. Natyrisht që kjo praktikë duhet të jetë ligjore dhe të mos marrë parasysh tundimin e mundshëm të nënpunësve për të marrë ryshfete. Nëse këto kushte nuk plotësohen gjatë zhvillimit të këtij kontrolli, atëherë gjykata nuk mund t’i marrë ato parasysh si prova të përfshirjes në afëra korruptive të nënpunësve civil.

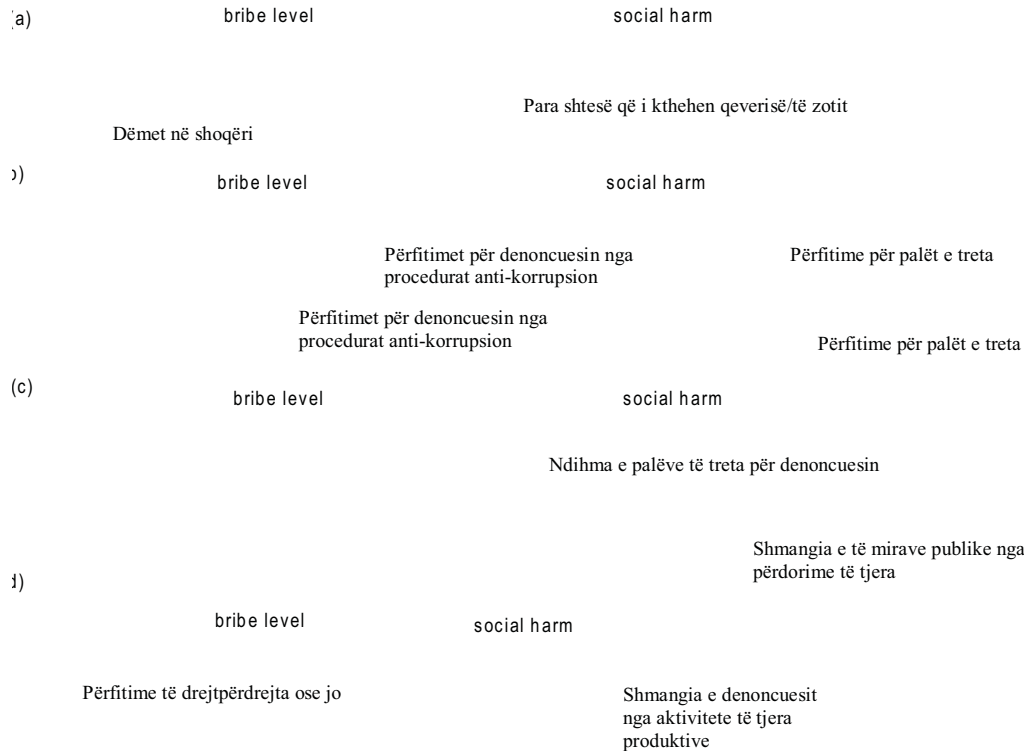
Financimi i anti-korrupsionit

Buxheti shqiptar është shumë i vogël për të përballuar një shkallë të lartë të aktiviteteve anti-korrupsion, të cilat në shumicën e rasteve duhet të jenë të bazuara në vetëfinancim²⁰. Një mundësi do të ishte që agjensitë apo institucionet e luftës kundër korrupsionit të merrnin në mënyrë përpjestimore një pjesë nga vlera e korrupsionit të evidentuar. Një veprim i tillë do të sillte jo vetëm një shtim të stimujve për të luftuar korrupsionin, por do të bënte që përpjekjet për të luftuar korrupsionin të lidheshin me nivelin e korrupsionit që mund të preki një agjensi apo institucion të caktuar. Për më tepër këto pagesa do t’i alokonin burimet tek ata individë dhe tek ato agjensi, të cilat mund të luftojnë më mirë korrupsionin. Ndërkohë që disa vende kanë arritur të kenë një përvojë të mirë me këtë skemë (p.sh agjencia anti-korrupsion shet makinat e konfiskuara nga kriminelët dhe ripërdor këto të ardhura financiare), alokimi i buxhetit për

agjensitë apo institucionet anti-korrupsion në varësi të nivelit të korrupsionit të evidentuar mund të sjelli një “zhvatje” të përdoruesve të të mirave publike dhe më shumë inspektive sesa janë të dëshirueshme nga pikëpamja ekonomike, shoqërore apo ligjore. Megjithatë në Shqipëri, shpërblimet për nënpunësit civil (në formën e perspektivës për tu ngritur në detyrë ose në formën e subvencionimit nga qeveria për sektorin publik) mund të shërbejnë si një mënyrë për të ulur stimujt për “zhvatjen” e përdoruesve të të mirave publike.

Një mënyrë tjetër për të financuar aktivitetet anti-korrupsion në Shqipëri është edhe ajo e shpërblimeve të njohura si *qui tam*²¹ (dispozitë ligjore që i mundëson një “denoncuesi” të fitojë një sasi të hollash nëse ankesa dhe denoncimi i bërë nga ana e tij kursejnë paratë e qeverisë). Jo vetëm kaq, por *qui tam* ndihmon edhe në parandalimin e korrupsionit me tepër sesa mënyrat e tjera të transferimit të përgjegjësisë që përshkruam më lart. *Shprehja qui tam rrjedh nga qui tam pro domino rege quam pro se ipso in hoc parte sequitur*, që do të thotë “ai që bën një veprim për veten dhe për mbretin” ose “ai që padit dikë për mbretin edhe për veten e tij”. *Qui tam* si dispozitë ligjore i mundëson individëve që të padisin një individ tjetër, i cili përmes thyerjes së ligjit ka dëmtuar shtetin, dhe të kërkojnë një pjesë të dëmshpërblimit që paguan ai që ka thyer ligjin. P.sh nëse persona privatë (në vend të hetuesve zyrtarë) do të kishin denoncuar korrupsionin e zyrtarëve të Albpetrol-it (Kompania shtetërore e Naftës në Shqipëri), këta persona do të kishin përfituar një shumë të hollash si shpërblim. Në kuadrin e korrupsionit, shpërblimet në formën e *qui tam* përfshijnë rastet e denoncimit për të ardhurat e humbura nga doganat apo deklarimi i taksave si dhe, me ndryshimet që mund të pësojë legjislacioni shqiptar, mund eventualisht të përfshijë edhe dëmet e shkaktuara nga kufizimet në tregti, dëmet ndaj palëve të treta dhe koston e zbatimit.

Shpërblimi *qui tam* optimal duhet të balancojë nevojën për të shpërblyer denoncuesin, paditësin (whistle-blower) me nevojën për të kompesuar viktimat dhe për të financuar praktikën e ardhshme anti-korrupsion. Pra, në rastin e aplikimit të shpërblimit *qui tam* duhen mbajtur parasysh këto elementë: shpërblim për denoncuesin, kompesimi i viktimave dhe financimi i ardhshëm anti-korrupsion. Figura 2(a) tregon vlerën ekonomike të dëmit nga korrupsioni si lineare (dhe nuk përfshin dëmet që vijnë nga zhvatjet e përdoruesve të sektorit publik, të cilët përpiqen të kërcënojnë ose të manipulojnë nënpunësit civil!). Ryshfetet që marrin nënpunësit civil janë dëme si në formën e parave të paguara në mënyrë jo të vullnetshme (në rastet e detyrimit) ose në formën e humbjes së efikasitetit (si trajtim preferencial i disa individëve ose subjekteve të caktuara). Megjithatë në mënyrë jo të drejtpërdrejtë korrupsioni dëmton edhe disa palë të treta – kompanitë që konkurrojnë si ryshfetdhënëse (si në rastin e Albpetrol-it të përshkruar më sipër), si dhe konsumatorët që janë në konkurrencë për shërbimet publike të pakta. Korrupsioni për më tepër mund të sjelli rritje të çmimeve, pra si rrjedhojë ulje të nivelit të pagave. Këto dëme shoqërore të korrupsionit tregohen me një vijë lineare në tabelën 2(a).

Figura 2: Shpërblimi optimal “qui tam” në rastet e korrupsionit

Shënim: *bribe level* – niveli i ryshfetit
Social harm – dëmi social

Çdo shpërblim *qui tam*, që është më i madh se kostoja e hetimit dhe evidentimit të korrupsionit, sjell përfitime për disa palë. Figura 2(b) ilustron rastin kur niveli i shpërblimit është më i vogël sesa ryshfeti i paguar. Paratë e tjera i kthehen thesarit shqiptar ose viktimës fillestare dhe palët e treta përfitojnë ngase shpëtojnë nga dëmi që do tu shkaktohej nga praktika korruptive. Figura 2(c) tregon rastin kur denoncuesi paguhet më shumë sesa vlera e ryshfetit dhe një pjesë e fitimit kalon tek palët e treta. Qeveria është ende e interesuar për të kompensuar denoncuesin për pjesën që u kalon palëve të treta, pasi shoqëria në tërësi përfiton nga ky veprim. Figura 2(d) tregon dëmet në rastet e një shpërblimi shumë të madh. Për ato shpërblime që e tejkalojnë vlerën e të gjitha dëmeve që i shkaktohen shoqërisë, denoncuesit i duhet të gjej një mënyrë për të marrë shpërblimin. Shpërblimi optimal është ai që balancon nevojën për të shpërblyer denoncuesin me nevojën për të përdorur këto burime në aktivitete të tjera produktive anti-korrupsion.

Kush duhet të merret me hetimin e praktikave korruptive?

Një besim i tepruar në trajtimin si vepra penale të praktikave korruptive nuk është praktik për administratën publike në Shqipëri. P.sh hetimi i Prokurorit të Përgjithshëm, Theodhori Sol-

laku, i cili në vitin 2007 u akuzua për përfshirje në korrupsion, ishte i kufizuar nga legjislacioni shqiptar që parashikonte zgjidhje vetëm për ato veprime të kualifikuara si kriminale. Katër nivele juridiksioni mund të përcaktohen për të hetuar dhe për të ndjekur penalisht praktikën korruptive, sikurse tregohen më poshtë në Figurën 3.

Figura 3: Katër nivelet e juridiksionit të mundshme për praktikën korruptive

Juridiksioni menaxhues: menaxheri (drejtuesi) i nënpunësit civil të dyshuar për përfshirje në praktika korruptive, merr një ankesë dhe shqyrton provat paraprake. Menaxheri merr masa disiplinore (sikurse janë sanksionet me shkrim) nëse është i bindur për fajësinë e nënpunësit civil. Menaxherët ose drejtuesit mund të merren personalisht me raste të tilla të praktikave korruptive ku bëhet fjalë për shkelje të lehta të ligjit, ku nënpunësi civil është i përfshirë personalisht, nuk e ka përsëritur një veprim të tillë dhe kur bëhet fjalë për shumën të vogla parash.

Juridiksion administrativ: nënpunësi civil i dyshuar për përfshirje në praktika korruptive del përpara një trupi gjykues (sikurse mund të jetë edhe një gjykatë administrative). Kjo instancë administrative ka zgjeruar kompetencat e saj të hetimit (duke përfshirë edhe paraqitjen e provave, dëshmitarëve dhe dokumentave) dhe të ndjekjes penale (aftësia për të vendosur gjoba). Juridiksioni administrativ vlen në ato raste kur bëhet fjalë për një marrëveshje të fshehtë mes shumë të dyshuarve, ku përfshihen edhe disa drejtues të niveleve të ulta ose kur menaxheri apo drejtuesi i përgjithshëm nuk mund të gjykojë vetë. Madje kjo instancë administrative mund të marrë në shqyrtim edhe vendimet e juridiksionit menaxhues.

Juridiksioni civil: nënpunësi civil i dyshuar për përfshirje në praktika korruptive mund të thirret për të kompesuar viktimat e korrupsionit për dëmin që iu është shkaktuar. Procedura civile është e mirë përcaktuar dhe kërkon një numër më të paktë provash sesa kur trajtohen raste kriminale. Sikurse e analizuar edhe më lart institucionet apo agjensitë qeveritare duhet të lejohen të veprojnë si akuzues ose si mbrojtës në një rast civil të gjykimit të korrupsionit.

Juridiksioni penal (kriminal): përdoret në ato raste kur provat janë të mjaftueshme për të bindur gjykatësin ose jurinë se nënpunësi civil është përfshirë në praktika korruptive, pra nuk është thjesht një dyshim i arsyeshëm. Dënimet nën përgjegjësinë penale për një veprim të kryer janë relativisht të ashpra (gjoba që kapin shumën të mëdha ose burgim). Organizatat ndërkombëtare promovojnë penalizimin e praktikave korruptive, pra trajtimin e tyre nën juridiksionin penal, për shkak të efekteve të pritshme të sanksioneve penale në uljen e nivelit të korrupsionit (mbetet që të provohen empirikisht këto efekte të uljes së korrupsionit).

Hetimi i praktikave korruptive duhet të bëhet nga individë ose organizata në mënyrë të tillë që të ketë koston marxhinale më të ulët dhe me fitimin marxhinal më të madh²³. Prokuroria me siguri që mund të ketë një listë të gjatë (*docket*)²⁴ me rastet e korrupsionit që presin për tu shqyrtuar. Përzgjedhja e rastit për tu marrë në shqyrtim mund të bëhet në bazë të fondeve të përfshira në një rast të caktuar të korrupsionit (kjo duke pranuar se në raste të rralla ka prova të mjaftueshme për të provuar me siguri shumën e rryshfetit të marrë nga zyrtarë të

korruptuar). Prokurorët mund të hetojnë dhe të ndjekin penalisht ato raste që kanë një vlerë të madhe ose që sjellin dëmin më të madh në tregti. Orët shtesë që shpenzon një prokuror për të hetuar dhe për të mbledhur prova për një rast korrupsioni kanë ndikim të ndryshëm në raste të ndryshme. Megjithatë, përzgjedhja e rastit për tu shqyrtuar nga lista e gjatë mund të bëhet edhe në bazë të gjasave për të mbledhur prova të mjaftueshme për të bindur gjykatësin apo jurinë për fajësinë e zyrtarit apo nënpunësit civil të dyshuar. Pra, ka dy arsye për të vendosur radhën e rasteve të korrupsionit që do të merren në shqyrtim: sasia e të ardhurave të përfshira në korrupsion dhe gjasat për të mbledhur mjaftueshëm prova për të fajësuar një të dyshuar. Në disa raste këto prova mund të mblidhen mjaft mirë edhe nga organet e policisë së shtetit ashtu sikurse edhe nga prokurorët.

Gjithmonë e më tepër korrupsioni po i kalon kufijtë kombëtar. Përfshirja e hamendësuar e Lulëzim Bashës në praktika korruptive me një sërë kompanish ndërkombëtare (duke përfshirë në korrupsion edhe konsorciumin Bechtel-Enka për projektin e ndërtimit të rrugës për në Kosovë), thekson këtë dimension ndërkombëtar të tij²⁵. Nisur nga një pikëpamje e tillë Basha ka kryer shkelje në Shqipëri, në Turqi dhe në SHBA. Meqë ekziston parimi themelor se i njëjti rast nuk mund të gjykohet në më shumë se një vend dhe se gjykimi është res judicata (rastet kur jepet një vendim përfundimtar nga gjykata i formës së prerë dhe nuk mund të rigjykohet), del në pah çështja e *forum selection*²⁶, pra e zgjedhjes së vendit dhe të gjykatës ku do të shqyrohet çështja. Nëse është e mundur asistenca ligjore ndërkombëtare ose lejohet ekstradimi, atëherë rastet e korrupsionit duhet të gjykojnë nga gjykatat me cilësinë më të lartë. Në këtë rast gjykatat më të mira janë në SHBA (megjithëse gjykata e preferuar do të ndryshonte nga një rast në tjetrin).

A duhet institucionet e zbatimit të ligjit (gjykatat dhe zyrat e përmbartimit) në Shqipëri të pranojnë rregullat dhe ligjet e gjykatave të SHBA-ve si në rastin e Bashës apo në raste të tjera korrupsioni? Meqë korrupsioni dhe procedurat e gjykimit dhe ndëshkimit të tij tejkalojnë kufijtë kombëtar, atëherë gjykatat kombëtare dhe zyrat e përmbartimit duhet të vendosin nëse do të pranojnë vendimet e gjykatave të huaja dhe nëse po, deri në çfarë mase. Sipas Konventës së Kombeve të Bashkuara për Anti-korrupsionin, vendet, të cilat marrin kërkesa për kthim të fitimeve nga korrupsioni, mund të aplikojnë katër standarde – juridiksioni i jashtëm²⁷ (pranimi i kërkesave nga jashtë), gjykimet e përkthyer (rigjykimi i çështjes nga standardet ligjore të vendit), gjykimi i përbashkët (pjesëmarrje në hetimin dhe gjykimin e jashtëm), mos pranimi i juridiksionit të jashtëm. Vendimi se cili nga këto standarde do të përdoret varet nga besueshmëria e gjykatës së huaj që shqyrton çështjen dhe nga analiza kosto-përfitim e zgjedhjes së një standardi të caktuar.

Fondet nga kapja dhe gjykimi i rasteve të korrupsionit mund të përdoren për të shpërblyer disa palë dhe zgjedhja e palës përfituese duhet të bëhet në bazë të kritereve të efikasitetit dhe të paanshmërisë. Një pjesë e këtyre fondeve mund tu alokohet institucioneve të zbatimit të ligjit (gjykata, prokuroria, zyrat e përmbartimit), duke ndihmuar kështu në mbulimin e shpenzimeve për rrogat, për shpërblimet morale dhe materiale për nënpunësit, të cilat nxisin hetimet e mëtejshme të rasteve të korrupsionit ndërkombëtar. Shpërblimi për viktimat e korrupsionit (ose paditësit në një gjyq) inkurajon aktivizimin e qytetarëve kundër korrupsionit dhe bën një kompesim të dëmit të shkaktuar nga praktikat korruptive. Dëmet shoqërore të korrupsionit mund të kompesohen edhe përmes shpërblimeve për grupe individësh të prekur në mënyrë indirekte nga praktikat korruptive. Së fundi, nëse këto fonde të ardhura nga kapja

e rasteve të korrupsionit kalohen në buxhetin e shtetit, mund të ndihmojnë, të paktën teorikisht, në prodhimin e të mirave sociale nga qeveria në sektorin publik si ndërtimi i linjave hekurudhore ose ndërtimi i rrugëve, të cilat i shërbejnë më së mirë shoqërisë shqiptare.

Përpjekjet për të zbatuar Konventën e OECD-së kundër dhënies së rryshfeteve

Konventa e OECD-së penalizon dhënien e rryshfeteve nga businessmen-ët e vendeve anëtare të OECD-së për zyrtarët shqiptarë. Kështu zyrtarët e Bechtel dhe Enka mund të dhe duhet të ndiqen penalisht për rryshfetet që u kanë dhënë zyrtarëve shqiptarë. Suksesi relativ që kanë pasur rastet e ndjekjeve penale sipas Konventës në fjalë na lë të kuptojmë se standardet penale (provimi i fajësisë përtej një dyshimi të arsyeshëm) dhe problemet me hetimin ndërkombëtar janë arsytet e mos suksesit në zbatimin e Konventës së OECD-së. Konventa mund të amendohet në mënyrë të tillë që të ndihmojë në promovimin e zbatimit të ligjit pa kufizuar liritë dhe pa penguar zhvillimin e tregtisë. Përgjegjësia organizative, e cila lidhet me përgjegjësinë e korporatës pavarësisht drejtuesve të saj, mund të përdoret në rastet e korrupsionit. Një përgjegjësi e tillë civile më tepër sesa penale mund të vlejë kur: a) përfaqësuesit e kompanisë (si p.sh Bechtel) mund të dyshojnë se nëpunësit e kompanisë kanë stimuj për tu përfshirë në korrupsion dhe kur b) kompania nuk mund të sigurojë dokumentacionin e duhur për të përgënjeshtuar përfundimisht akuzat për korrupsion. Një veprim i tillë mund të ndryshojë paraqitjen e provave për korporatën si një person juridik, por jo për drejtuesit apo anëtarët e stafit të saj. Ky ndryshim i mënyrës sesi përdoren provat justifikohet nga detyrimi i përkujdesjes së korporatës për punonjësit e saj. Kështu që korporata nuk do të akuzohet për korrupsion, por për neglizhencë, pra dështim në kryerjen e detyrës duke dëmtuar kështu edhe të tjerët²⁸.

Përgjegjësia organizative e korporatave, punonjësit e të cilave dyshohen për përfshirje në praktika korruptive, mund të shërbejë si një mënyrë për të vendosur gjoba ndaj korporatave për neglizhencë në kryerjen e detyrës. Pra, në këtë mënyrë ulen gjasat për korrupsion dhe sigurohen të ardhura për aktivitetet e ardhshme anti-korrupsion. Këto gjoba për neglizhencë ndaj kompanive që nuk tregojnë dot se nuk janë të përfshira në korrupsion, janë një nxitje për vetë monitorimin e kompanive. Nëse niveli i gjobave të vendosura është i ulët, atëherë kompanisë i leverdis më shumë që ta paguaj këtë gjobë dhe të vazhdoj të përfitoj nga korrupsioni. Gjobat që janë shumë të mëdha e "mbysin" tregtinë, pasi bizneset do të shpenzojnë shuma të mëdha parash për të mbrojtur veten e tyre nga korrupsioni i mundshëm. Niveli optimal i vendosjes së gjobave balancon këto dy efekte të sipërpërmendura, ndërkohë që siguron të ardhura edhe për aktivitete të ardhshme anti-korrupsion.

Përfundime

Konventat ndërkombëtare anti-korrupsion do të detyrojnë parlamentin shqiptar dhe Këshillin e Ministrave që të nxjerrin më tepër ligje anti-korrupsion për administratën dhe të shpenzojnë paratë e taksapaguesve në kontrolle, pa mundur të gjejnë mënyra të tjera të financimit të aktiviteteve anti-korrupsion. Megjithatë ka edhe mënyra të tjera për të ndihmuar në luftën kundër korrupsionit krahas zgjidhjeve ligjore. Zgjidhjet më të mira ligjore në rastin e Shqipërisë, shmangin shtrembërimet e shumta ekonomike³⁰. Zgjidhjet e tjera ligjore - sikurse

zgjerimi i përgjegjësisë për korrupsion përmes ndëshkimit të bashkëpunimit, *respondeat superior*, *respondeat politicae*, dhe zbatimi i parimit të detyrimit për kujdes – ndihmojnë në zgjerimin e përgjegjësisë tek më shumë njerëz të përfshirë në një transkaksion korruptiv. Zgjidhjet e tjera më të mira janë ato që kanë të bëjnë me shpërblimet për denoncuesit e korrupsionit, hetuesit dhe zyrtarët e tjerë, duke u përpjekur për kompesimin e dëmeve sociale të korrupsionit. Zgjidhja tjetër më e mirë është vetë financimi i aktiviteteve anti-korrupsion, duke i nxitur qytetarët shqiptar që të luftojnë korrupsionin në vend të përfshirjes në të.

Aneks I: Termat që përdoren në këtë artikull

OECD - Organizata për Bashkëpunim Ekonomik dhe Zhvillim, shpesh e njohur edhe si “klubi i vendeve të pasura”, është një forum për të negociuar rreth konventave ndërkombëtare mes 30 vendeve më të pasura. Gjithashtu OESD-ja merret edhe me mbledhje dhe përpunim të dhënash ekonomike.

Këshilli i Evropës – organizata për të drejtat e njeriut me bazë në Strasbourg dhe formalisht nuk është pjesë e Bashkimit Evropian.

Konventë (*convention*) - një marrëveshje mes vendeve për harmonizimin e legjislacionit.

Legjislacion (*legislation*) – ligjet që miraton parlamenti ose dega legjislative e qeverisjes.

Rregullime (*regulations*)- rregullat që nxjerrin agjensitë ekzekutive, të cilat janë më specifike sesa legjislacioni.

Renta (*Rents*) - një pagesë ose e ardhur që një person ka, por jo në sajë të punës apo produktivitetit të tij.

Shtrembërim (*distortion*)– një shtrembërim në ekonomi i referohet në mënyrë të veçantë disa kufizimeve të tregut të lirë (çmimet e fiksuara, fuqia e tregut), të cilat shkaktojnë një përdorim jo eficient ose më pak eficient të burimeve të tilla si puna apo kapitali.

Përfitim (*consideration*)– një e mirë që i jepet dikujt tjetër, shpesh pagesa në para.

Sukses/dështim (*success/failure*)– një test është i suksesshëm ose dështon në varësi të pjesëve të ndryshme të tij që plotësohen ose nuk plotësohen.

Përgjegjësi (*liability*)– përgjegjësi ligjore për dëmtimet.

Përmbajtja ndaj detyrimeve kontraktuale (performance) – plotësimi apo përmbushja e premtimeve në një kontratë.

Titullar i përgjegjshëm (*respondeat superior*)– “përgjigjet shefi për këtë” – koncepti ligjor që i referohet titullarëve, drejtuesve, të cilët mbajnë përgjegjësi për veprimet e nënpunësve të tyre.

Agjent (*agent*) – një individ që vepron në emër të dhe për hir të dikujt tjetër. Ky i fundit njihet si “the principal”.

Klientelism (*clientelism*) – sistem organizimi ku “shefat” kërkojnë shërbime për vartësit ose agjentët e tyre.

Përgjegjësi e transferueshme (*imputed liability*) – përgjegjësi e cila i transferohet ose i ngarkohet dikujt tjetër.

Bashkëfajsi (*complicity*)– pjesëmarrje në një krim ose dhunim të dikujt tjetër.

Keqbërje, shkelje, dhunim (*offence*)– thyrje e ligjit

Delict – vepër penale

Shkelje e ligjit në tentativë (*inchoate offences*) - tipe të krimit ku individët bëhen gati ose përgatiten të kryejnë një krim.

Detyrime pozitive (positive obligation)– nevoja për të bërë diçka si e kundërta e detyrimit negativ ose pengimi për të bërë diçka.

Përgjegjësi e deleguar (*vicarious liability*) – përgjegjësi që i është deleguar, kaluar dikujt tjetër.

Detyrimi për përkujdes (*duty of care*) – koncepti anglo-sakson sipas të cilit individët duhet të mos i bëjnë keq të tjerëve ose të parandalojnë dëmin ndaj të tjerëve.

Parimi i fqinjësisë së mirë (*good neighbour principle*)– lidhet me detyrimin për kujdes, çdo person ka detyrë për të vepruar ndaj të tjerëve si një fqinj i mirë.

Neglizhencë (*contributory negligence*) - dështimi në kryerjen e një detyre ose papërgjegjshmëri, e cila çon në dëmtimin e të tjerëve.

Kujdestari (*trusteeship*) – marrja ligjore e një organizate nga një tjetër me vendim të gjykatës.

Detyrim për paraqitje provash (*burden of proof*) – sasia e provave e kërkuar nga një gjykatës ose juri për të marrë një vendim të caktuar, psh për të provuar fajësinë e një personi.

Mbrojtje (*defence*)– një pretendim i përdorur për të mbrojtur një të pandehur apo për të bindur jurinë apo gjykatësit se një person nuk është fajtor.

Standardet e së drejtës civile (*civil law standards*)– bindja e arsyeshme e gjykatësit ose e jurisë se një person është i pafajshëm.

Kundravajtje, shkelje (*infraction*)– i referohet shkeljes së ligjit (shkelje jo shumë serioze në krahasim me një dhunim).

Ultra vires - të veprosh përtej fuqive apo pushtetit personal

Terma kontraktuale të pashkruarë (*implied terms*) – termat apo kushtet që merren përsipër nga punëdhënësi, por që nuk shkruhen formalisht në një kontratë të shkruar pune.

Detyrimi për të shpëtuar (*duty to rescue*)– detyrimi i qytetarit për të shpëtuar, nëse mundet, një individ nga dëmtimi, mund të ndodhë që ky të jetë edhe një detyrim ligjor.

Zgjidhje (*remedy*) - një vendim që zgjidh apo rregullon një dëm të shkaktuar nga një shkelje ligjore. Gjykatësit përshijnë në sentencat e tyre gjyqësore këto “zgjidhje” (remedies), të cilat i shërbejnë interesit të drejtësisë.

Kontrolli i ndershmërisë (*integritetit*) (*integrity probe*)– një test që i bëhet një nënpunësi civil në të cilin ai vendoset në pozicionin ku mund të merrte një rryshfet. Pra, testim i ndershmërisë së tij.

Dhunim i procedurave (*procedural violation*)– dhunim apo shkelje e procedurave gjatë zbatimit të një ligji. Në kundërshtim kjo me një dhunim substantiv, ku shkelet përmbajtja e ligjit dhe jo procedura e zbatimit të tij.

Kurth (*entrapment*) – proces në të cilin një nënpunës i zbatimit të ligjit e inkurajon një individ që të thyej ligjin.

E drejta administrative (*administrative law*)– në SHBA i referohet rregullave dhe legjislationit për funksionimin e qeverisë.

E drejta civile (*civil law*) – e drejta që mbulon çështjet e individëve kundër individëve.

E drejta penale (*criminal law*)– e drejta që mbulon çështjet e dëmeve kundra të gjithë shoqërisë.

Qui tam – dispozitë ligjore që i mundëson një “denoncuesi” të fitojë një sasi të hollash nëse

ankesa dhe denoncimi i bërë nga ana e tij kursejnë paratë e qeverisë.

“Denoncuesi” (*whistle-blower*) – personi që denoncon një veprim joetik apo joligjor të një personi tjetër. Me një konotacion negativ do të përdorej termi “spiun”.

Dëmshpërblim (*damages*) – i referohet parave që duhet të paguajë pala humbëse ndaj palës fituese në një gjyq.

Eksternalitete (*externality*) – një kosto ose një përfitim që veprimi i një individi i shkakton individëve të tjerë. P.sh duhanpirësit shkaktojnë një eksternalitet negativ tek personat që i rrethojnë.

Përbrendësimi i eksternaliteteve (*internalization of an externality*) – kur një individ merr përsipër kostot ose përfitimet që shkakton veprimi i tij tek të tjerët. P.sh kur duhanpirësi paguan recetat e mia mjeksore meqë ka shkaktuar eksternalitet negativ përmes pirjes së duhanit.

Juridiksion (*jurisdiction*) – hapësira në të cilën një gjykatë ka të drejtë të marrë vendime dhe të japi sentenca gjyqësore.

Detyrimi për paraqitje (*subpoena*) – një urdhër i gjykatës që i kërkon një personi të paraqitet në gjykatë.

Kthim (*restitution*) – kthimi i parave tek i zoti i tyre.

Kosto marxhinale (*marginal cost*) – koncept i huazuar nga ekonomia që i referohet koston së muajve të fundit ose ndryshimeve në kosto. Kosto shtesë për njësi shtesë.

Përfitime marxhinale (*marginal benefit*) – koncept nga ekonomia: fitimi shtesë për njësi shtesë. Për më tepër shpjegon edhe ndryshimin në mirqënien sociale.

Docket – lista e rasteve që presin për tu shqyrtuar nga një gjykatës.

Prima facie – në pamje të parë, i referohet përshtypjes së parë.

Njohje reciproke (*comity*) – njohje ose respekt reciprok, parime themelore të së drejtës ndërkombëtare.

Ekstradim (*extradition*) – procesi i kalimit të një të dyshuari nga një vend në një vend tjetër.

Akuzues (*plaintiff*) – personi që bën një padi gjyqësore kundër një personi tjetër.

Dëme shoqërore (*social harms*) – humbjet financiare të shoqërisë si një e tërë. Ekonomistët i caktojnë edhe një vlerë në dollarë këtyre humbjeve me synim që të lehtësojnë krahasimin, edhe pse është vështirë të vlerësosh në sasi parash jetën e një njeriu.

Të mira shoqërore (*social goods*) – të mira që konsumohen nga grupe shoqërore (psh edukimi, mbrojtja kombëtare). Këto të mira shoqërore ose të mira publike ofrohen për të gjithë dhe përdorimi i personave të tjerë nuk ndikon në vlefshmërinë e tyre për të gjithë shoqërinë.

Person juridik (*legal person*) – person i parashikuar në ligj si një kompani ose firmë, por jo domosdoshmërisht një qenie njërezore: mashkull apo femër.

Korporatë (*corporation*) – bashkim organizatash të cilat ndajnë fitimet dhe rreziqet.

Forum selection – përzgjedhja që bëhet nga pjesëmarrësit në një çështje ligjore për vendin ose gjykatën ku do të gjykohej kjo çështje.

Referenca

¹ Për kritikën ndaj asistencës së donatorëve në Shqipëri shih Harald W. Mathisen, *Donor roles in face of*

endemic corruption – Albania in the policy debate, CMI.

² **Regullime** (*regulations*)- rregullat që nxjerrin agjensitë ekzekutive, të cilat janë më specifike sesa legjislativi.

³ **Shtrembërim** (*distortion*)- një shtrembërim në ekonomi i referohet në mënyrë të veçantë disa kufizimeve të tregut të lirë (çmimet e fiksuara, fuqia e tregut), të cilat shkaktojnë një përdorim jo eficient ose më pak eficient të burimeve të tilla si puna apo kapitali.

⁴ **Renta** (*Rents*) - një pagesë ose e ardhur që një person ka, por jo në sajë të punës apo produktivitetit të tij.

⁵ Për një përblehje të shkelqyer të kësaj çështjeje shih Ilir Gjoni, *Cleansing the Augean Stables: Corruption in Albania Disrupts Democratic Development and Undermines Quality of Life*, MEDITERRANEAN QUARTERLY - VOLUME 13, NUMBER 3, SUMMER 2002, pp. 33-39

⁶ Vian dhe Burak në studimin e tyre për korrupsionin në sektorin e shëndetësisë në Shqipëri nënvizojnë se respondentët ngatëronin korrupsionin (rryshfetin) me dhuratat në një masë të tillë që lind nevoja e identifikimit dhe ndarjes së qartë të këtyre dy koncepteve gjatë realizimit të një pune kërkimore. Shih Taryn Vian and Lydia Burak, *Beliefs about informal payments in Albania*, 21 HEALTH POL. & PLANNING 5, (2006): 392-401.

⁷ Kodi Penal Shqiptar ka përfshirë edhe ratifikimin e konventave ndërkombëtare. Ligji i vitit 2005 për "Parandalimin e konfliktit të interesave në kryerjen e një funksioni publik" (Nr. 9367/7, prill 2005) ka prekur vetëm në mënyrë tangente çështjen e dhuratave dhe ndryshimit me rryshfetin.

⁸ Shih Mitchell A. Seligson and Siddhartha Baviskar, CORRUPTION IN ALBANIA: REPORT OF COMPARISONS BETWEEN 2004 AND 2005 Surveys, available at: <http://sitemason.vanderbilt.edu/files/hANU6Q/Good%20Governance%20in%20Albania%20v82r.pdf>

Sipas këtij studimi politikanët gjykojnë më ashpër sesa nëpunësit civil për pranimin e rryshfetit. Ndërkohë që ligjërisht parashikohet një ndëshkim i njëjtë.

⁹ Për më tepër në lidhje me këto mënyra të mbrojtjes shih Daniela Irrera, *The Balkanisation of Politics: Crime and Corruption in Albania*, RSCAS WORKING PAPERS.

¹⁰ *ibid*

¹¹ **Titullar i përgjegjshëm** (*respondeat superior*)- "përgjigjet shefi për këtë" – koncepti ligjor që i referohet titullarëve, drejtuesve, të cilët mbajnë përgjegjësi për veprimet e nëpunësve të tyre.

¹² Për më tepër në lidhje me këto mënyra të mbrojtjes shih Daniela Irrera, *The Balkanisation of Politics: Crime and Corruption in Albania*, RSCAS WORKING PAPERS.

¹³ *ibid*

¹⁴ **Shkelje e ligjit në tentativë** (*inchoate offences*) - tipe të krimit ku individët bëhen gati ose përgatiten të kryejnë një krim.

¹⁵ **Detyrimi për përkujdes** (*duty of care*) – koncepti anglo-sakson sipas të cilit individët duhet të mos i bëjnë keq të tjerëve ose të parandalojnë dëmin ndaj të tjerëve.

¹⁶ **Detyrimi për të shpëtuar** (*duty to rescue*)- detyrimi i qytetarit për të shpëtuar, nëse mundet, një individ nga dëmtimi, mund të ndodhë që ky të jetë edhe një detyrim ligjor.

¹⁷ *New frontiers in diagnosing and combating corruption*, PREM Notes, October 1998.

¹⁸ **Kontrolli i ndershmërisë (integritetit)** (*integrity probe*)- një test që i bëhet një nëpunësi civil në të cilin ai vendoset në pozicionin ku mund të merrte një rryshfet. Pra, testim i ndershmërisë së tij.

¹⁹ Kurth (*entrapment*) – proces në të cilin një nëpunësi i zbatimit të ligjit e inkurajon një individ që të thyejë ligjin.

²⁰ Shumica e shqiptarëve nuk mendojnë se sistemi gjyqësor do të ndëshkojë kriminelët (nota vlerësuese është 3 nga 10, ku 10-a tregon gjasat më të mëdha të ndëshkimit). Një arsye për këtë mungesë efektiviteti është edhe buxheti i vogël i sektorit gjyqësor.

²¹ **Qui tam** – dispozitë ligjore që i mundëson një "denoncuesi" të fitojë një sasi të hollash nëse ankesa dhe denoncimi i bërë nga ana e tij kursejnë paratë e qeverisë.

²² **"Denoncuesi"** (*whistle-blower*) – personi që denoncon një veprim joetik apo joligjor të një personi tjetër. Me një konotacion negativ do të përdorej termi "spion".

²³ Për më shumë lidhur me këto koncepte nga ekonomia të përdorura në një kuadër ligjor shih *William Aceves, The Economic Analysis of International Law: Transaction Cost Economics and State Practice*, 17 U. PENN. J. INT'L ECON. L. (1996): 995, 1005.

²⁴ **Docket** – lista e rasteve që presin për tu shqyrtuar nga një gjykatës.

²⁵ Ministri i Jashtëm, Lulzim Basha, të cilit iu hoq imuniteti, përballet me akuza për korrupsion. INT'L HERALD

TRIBUNE, December 27, 2007.

²⁶ Parimi i zgjedhjes së vendit dhe të gjykatës ku do të shqyrohet çështja.

²⁷ Trevor Millington and Mark Sutherland Williams, *THE PROCEEDS OF CRIME: LAW AND PRACTICE OF RESTRAINT, CONFISCATION AND FORFEITURE*, (2003).

²⁸ Neglizhencë (contributory negligence) - dështimi në kryerjen e një detyre ose papërgjegjshmëri, e cila çon në dëmtimin e të tjerëve.

²⁹ Për një përmbledhje për këto gjopa dhe logjikën e tyre shih Robert Innes, *Enforcement costs, optimal sanctions, and the choice between ex-post liability and ex-ante regulation*, 24 INT'L REV. L. & ECON. 1, (2004): 29-48.

³⁰ Për më tepër shih Laszlo Csaba, *Regulation and Public Sector Development: A Post-Transition Perspective*, 17 POST-COMMUNIST ECONOMIES 2, (2005): 137-152.